

Gajzágó Antalné, Simay Irma.

Egyik kalotaszegi asszony a másik kalotaszegi asszonyról.

Az a másik kalotaszegi asszony pedig Gajzágó Antalné, Simay Irma, a kit semmiesetre sem a szereplési vágy vagy hiúsága ültetett a felolvasó asztal mellé: jó szívének melege vitte oda és felolvasta nagyon szépen, vonzó modorának lebilincselő hatásával a kalotaszegi háziiparról szóló ismertetést.

Jól ismeri a dolgokat, hiszen Kalotaszegen kezdte hitvesi életét, s így nem a meggyőződésén, csak a szerénységén kellett erőszakot elkövetnie ezen nyilvános szereplésével.

Megtette, mert Gajzágóné megtesz mindent, mivel valakinek szívességet tehet, vagy egy humanus ügyet elősegíthet. És ezt a vele született szívjóságot meg is lehet érezni már az első találkozásnál: meg is érzik, szeretik is általánosan.

Szerették leány korában Szamosújvárt, szerették új, asszonykorában Bánffy-Hunyadon és szeretik élte delelőjén Kolozsvárt. Megérik a jóságát. Mert ő jó mindenkire, nem szól meg senkit, nem irigyel semmit, gyöngéd modorával lekötelez mindenkit.

Valahol olvastam, hogy a jó modor első törvénye ez: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat.“ Az igazi udvariasság egyszerűen ezen arany szabály alkalmazása minden társadalmi magunk viseletére és nagy csalódásban van, a ki azt hiszi, hogy a jó modort fel lehet venni vagy le lehet tenni minden pillanatban, mint a ruhát. A nemes és vonzó magaviselet jóságból, őszinteségből és műveltségéből származik.

Ezzel a vonzó, lekötelező modorral fogadta Gajzágóné újasszonykorában a helybeli katolikus papot. Az egyszerű, öreg barát el volt ragadtatva, mely érzelem a látogatás végén ki is tört belőle.

Az újasszony, hogy öreg vendégét kellemesebben mulattassa, elkezdett zongorázni (a Gajzágóné családjában a zene és költészet igaz virágai fakadnak). A páternek tetszett a dolog, s vidám elmerüléssel hallgatta a szép darabokat; de mikor látta, hogy egyik hangjegy a másik után kerül elő a nagy halomból, gondolkozóba esett és elmerülését valami megdöbbenő csodálkozás váltotta fel. Soha annyi különös ákombákkal tele írt füzetet! Nem is lehet olyan teremtés, a ki azt mind ismerné. Vaskos ujjával odamutatott a hangjegyhalmazra:

— Ugyan instálom azt mind tudja?

— Tudom. Mosolygott a fiatal asszony, mire páter Gál Áron odafordult a férjhez:

— Ha szabad kérdeznek, ugyan hogy is méltóztatott eszébe jutni, hogy egy ilyen nevezetes asszonyságot keressen feleségül?

Pedig a jó páter akkor, az első találkozásra, még nem is tudhatta, hogy igazán nevezetes asszony az a fiatal nő: mert legnevezetesebbek azok, a kik igazán jók, jók a szó nemesebb értelmében.

Az emberek szeretik összetéveszteni a jóságot bizonyos korlátoltsággal vagy gyávasággal; csak is így mondhatta egy író, hogy előtte legkevesebb, ha valakire ezt mondják: Olyan jó ember. Különös! Elöttem ez a legtöbb, mert soha sem voltam abban a helyzetben, hogy sok buta, gyáva jó embert ismertem volna.

„Hatalom, dicsőség fejedelmek műve. Becsületes ember az Isten munkája.“ És az Úr Isten sem munkálkodhatik mindég!...

Jó ember! Mint mikor a levegőben enyhe meleg derűben fényességek úsznak, madarak csattognak, boldog arczok mosolyognak és a szívekre valami édes puha lágy-ság borúl, olyan a jó ember hatása. Gyötrelmes kinok, keserű könnyek fakadnak a rossz ember nyomán. Csak ennyi a különbség.

Minél több rosszindulatú embert ismerünk, annál nagyobbra nő értéke a jó indulatúnak: immár előttem legértékesebb portéka egy becsületes jó szív.

Olyan emberszerető jó szíve van annak az asszonynak, a ki általános tetszés, kiérdemelt sok dicséret mellett felolvasta egy vidék házi iparáról írt apróságokat. Jó szíve, türelmes szelidsége boldogságot áraszt családjára; finom modorának vonzó bája megkapja ismerősei szívét...

— Könnyű neki jónak lenni! — mondta egy öreg asszonyság — olyan a fajtája. Fájától nem esik messzire az alma.

... És a tisztességben megöszült öreg édes apa fiatal korában férfimunkát végzett mint képviselő 1848-ban. Agg korában pedig fiatal kedélylyel ülteti át irodalmunkba az örmény költészet gyöngyeit; s hogy ezt mily sikerrel teszi, tanúság rá a Gyulay Pál érdeklődése; a mi nem mindennapi dolog.

Jóság, költészet, zeneszeretet ott virágoznak azon fa alatt, melytől nem esett messze az alma. És néhai való jó páter Gál Áron, ha még lenne egy szava az érzelmei kifejezésére, most már mondhatná a férjnek:

— Bizony okos ember méltóztat lenni, hogy egy ilyen jó asszonyt keresset!

(„Kolozsvári Lapok“).

Gyarmathy Zsigáné.

Orosz-Örményországban.

— Egy utazó feljegyzéséből. —

II.

Eriván környékén. — Oságán. — Ecsmiádzin.

Még egy órai utazás és eljutottunk annak a meredek lejtőnek a szegélyéhez, a mely közvetlenül Eriván fölött leszáll az Araxes rónájára, a folyamhoz, melynek szürkén habzó vizei szilaj rohanással szelik át a viruló mezőket.

Lábaink alatt feküdt, mintegy belemerülve a fák rózsaszínű és fehér virágainak a tengerébe, Eriván, a nagy „kertváros“ a kupoláival, tornyaival és minaretjeivel. A kereszt és a félhold egyaránt ragyogott a tavaszi nap tiszta fényében, a levegőnek szelid árnyalata felhozta hozzánk a virágtömegek bűbajos illatát. S a háttérnek mindinkább való előrenyomulásával megragadó befejezést nyer délen a csodás panorama.

Tetőtől talpig hóba burkolva, a melynek vakító fehérjére mintegy reszkető fátyolként kékes pára borul, nyulik tova a vulkánok láncolata a déli fensík peremén. Túl az Araxes-lejtőn egyik hatalmas kialudt vulkán a másikat váltja fel. S azoknak közepette királyi méltóságban, hozzáférhetlen nagyságával felülmulva a többit, mint az ősi időknek patriarchája a törpe utódok nemzedékéből, a ma-

gasba emelkedik a felséges Ararát! Az óriási kettőshegy, melynek széles főtetője egyszerre a Montblanc magasságára nyulik föl az Araxes-völgyéből, míg a déli oldalkúp, a nagy Ararát mellett olyan, mint gyermek az óriás közelében, de még mindig bátran mérközhetik magas alpesi hegycsúcsokkal . . . ez az elbűvölő látvány egymagában bőségesen kárpótol bennünket a hosszú útnak minden fáradalmáért.

A nagy Ararát 4200, a kis Ararát 3100 meternyire emelkedik Eriván síkja fölé, a mely maga is mintegy kilencszáz meternyire fekszik a tengerszín felett. A hegy lábainál nem kevesebb mint százharmincz kilomaternyi roppant területet foglal el. 2700 meternyi magasságig a tengerszín fölött egységes, elliptikus alakzatú tömeg, azon felül megoszlik a két csúcsa.

A kis Ararát classikus alakú, igen meredélyes emelkedésű hegyes vulkáni kúp. A nagynak is van ugyan inkább kikerekedett tetőjén központi kráterje, de az északeleti oldalán is láthatók későbbi eredetű tölcsermélyedések. A hegy északi oldalán mély bevágást alkot egy szakadék, a Jakab-völgy. Ennek közelében az oldaltölcserből kiáradt hatalmas lávaáram látható, a mely annyira épen maradt meg, hogy a megmerevedett élek a szélein s itt-ott a felszínén is nem nyujtanak támpontokat a hótakarónak, hanem feketén nyulnak ki a fehér lepelből s széles sötét szalagként vonulnak le a krátertől a hegy tövéig.

Az évnek ebben a kora tavaszi szakában az Ararát-nak túlnyomó része, mélyen a két csúcs megosztási pontja alatt is még teljesen hóval volt borítva s ennek a hatalmas és végtelen fehér tömegnek a látása, a mely borotvaélességű körvonalok al vált ki a kék etherből s méltóságteljes fenséggel s mondhatatlan tisztasággal nyult fel a légürbe, annyira lebilincselő és megkapó hatással volt reám, a minőt a természetnek egyetlen alkotása sem gyakorolt a képzeletemre.

* * *

További örményországi útamban az Erivantól alig pár mérföldnyire fekvő ecsmiádzini kolostornak a környékén

és Siráknak, a mai Alexandropolnak a területén, a melyen Áni romjai is fekszenek, egy szegény örmény pap kísért, a kinek volt némi jártassága az orosz nyelvben is. Magános úton barangoltunk hegyeken és völgyeken át, tősgyökeres örmény földön. Árákadz hóborított vulkanikus hegy tövénél pihenőt tartottunk Oságán faluban, a hol csinos új templom áll szent Meszrob sirja fölött. Leszálltam a szentnek ősrégi kryptájába s érdeklődéssel szemléltem meg az oltárképet, meghatóan naiv utánzatát a Sixtina közép részének. A helység öreg papja végre arra kérte kíséremet, hogy térjünk be vendégekül ő hozzám.

Beléptünk a plebánia-lakba. Kis előszoba taposott agyagpadlóval volt az a helyiség, melybe közvetlenül az ajtón át jutottunk; jobbra másik szoba nyílt konyhake-menczével, balra pedig a vendégszoba, a melynek téglapadlója volt. Legnagyobb részét a különben sem tágas szobának két nagy „táchtá“ foglalta el, a transkaukáziai háztartásoknak általános butordarabja. Olyan, mint a régi divatú nagy kanapék, egyenes és magas hátulsó és oldal-falakkal; a mélysége azonban akkora, hogy a ki rajta ül, még ha hátra akar is támaszkodni, alig képes elérni a fejével a hátsó falát. Nem is az a czélja a „táchtá“-nak, hogy európai módon üljenek rajta. Éjjelenként fekhelyül szolgál, nappal pedig keleti szokás szerint összehajtott láb-szárakkal foglalnak rajta helyet, s ebben a helyzetben elég jól használhatják a hátnak megtámasztására a „táchtá“ falait is. Kipárnázott ülés nincs rajta; a deszkázatára szőnyeget teritenek s erre aztán — ahhoz képest, hogy mennyire jómódúak a ház lakói, — több-kevesebb henger vagy gömbalakú tarka kis párnákat tesznek.

Valóságos művészet eme párnák segítségével kényelmesen elhelyezkedni. A ki érti a dolgát, tíz-tizenkét kis párnát is felhasznál a feje mögött, a karjai, a térdei s a lábsarkai alatt, a melyeken ülnek. A házigazdánál több mint husz kis párna volt a két „táchtá“-n. Minden teke-toria nélkül, de meglehetősen ügyetlenül telepedtem meg az egyikén ázsiai módra; a gazda és a kísérem követték a példámat. Egy táchtá-n ily módon öt-hat ember is elfér.

A házigazdám, Der-Áháron Ázárjáncz, be hívta az üdvözlésünkre a feleségét s egy szemérmes csinos leánykát, a gyámleányát. Akadt a háznál néhány tojás; ezekből ételt kellett számunkra készíteniök. Előkerült egy borral telt tömlő is. A míg az ételt elkészítették, körülnéztem a szobában. Be voltak meszelve a falai s rajtuk néhány könyomatú kép függött: különböző patriarkhák, az ecsmi-ádzini kolostor, szent Meszrob, a mint egy angyal megmagyarázza neki az örmény abc-t stb.

Csakhamar megjelent a tojás-étel is. A táchtá-ra vaslábast tettek, a melynek alján néhány rántott tojás volt, fölöttük pedig forró olvadt vaj. A két pap váltogatva hosszú asztali imát mondott — asztalnak voltaképen hire-hamva sem volt az egész szobában, — aztán ennünk kellett volna. Egy darab hússal valahogy csak boldogultam volna kés és villa nélkül is, de ugyancsak zavarba hozott az a gondolat, hogy a forró vajtengerből minden segítőeszköz nélkül kell kihalásznom a tojást. Megfigyeltem, hogy miként csinálja a két pap s rájöttem, hogy nem is olyan nehéz dolog az egész. Vékony kenyérszeletet a tojás alá csúszttattak, fel-emelték a szélével, másik kenyérszeletet tettek reá, a kettőt szorosán összenyomták s ekként, a vajba mártott kenyerekkel jó adag tojást emeltek ki a lábosból. Meglehetősen sikerrel utánoztam őket; az étel kitünően izlett s pompás volt a bor is.

Eközben a két nő, keleti szokás szerint az ajtóban állott s nézte, hogy miként eszünk. Álluk és szájuk alulról felnyuló kendővel volt eltakarva; mert a köznép aszszonyai az örményeknél nem tartják illendőnek, hogy valaki a szájukat lássa.

Ebéd után megköszöntem a kísérőm útján házi gazdánknek a szivességét s megkérdeztem, hogy hány éves. — Hatvankettő, válaszolta. S a haja és szakálla alig hogy még szürkülni kezdett. (A papok és szerzetesek Örményországban többnyire hatalmas szakállat viselnek, a köznép azonban rövidre nyíratja a szakállát s csak a bajuszt hagyja meg. Papok és szerzetesek hosszú öltönyt hordanak s a fejükön magas hengerforma sapkát).

Alig szükséges mondanom, hogy tegeztük egymást; falun más megszólítás nem is járja. — Mióta vagy pap? — Harmincz esztendeje. — Mi voltál azelőtt? — Ökrökkel szántottam a földet, mint a többiek, mígnem a parasztok eljöttek hozzám és plebánusoknak választottak; ekkor aztán megtanultam az imádságokat és a püspök felszentelt. Azonban már megöregedtem s a parasztok fiatalabb papot választottak. — S megélhettek-e mind a ketten? — Szükecskén; a parasztok nem sokat adnak ugyan, de a falú nagy. Vannak még felnőtt gyermekeim és ökreim s ez a ház is az enyém.

A papválasztásnak ez a szokása még a kereszténység őskorából maradt fenn ezen a földön. Nem készülnek elő a papságra hivatás-szerűen; a községbeliek maguk szolítanak fel egyet a maguk köréből, hogy legyen a papjuk. Ekkor aztán megtanulja az egyházi liturgiát, a nyilvános imákat és a megszabott szertartásokat s a püspök megvizsgálja őt és felszenteli. Erre visszatér a községébe. Természetesen szó sem lehet arról, hogy máshova helyezték. Ott él és ott hal meg a faluban, a mely papjának választotta.

Ebből következik, hogy nincsenek is képzőintézetek, seminariumok a papnövendékek számára. A püspöknek joga van ugyan papokat rövid időre vagy valamely megbízatással egyes községekbe küldeni, de a lelkészválasztás jogát nem sértheti meg. Léteznek ugynevezett papi vagy püspöki seminariumok is, de ezekben egyáltalán nem nevelnek jövendőbeli papokat; a fiatal emberek általános műveltséget szereznek, aztán a legkülönbözőbb pályákra lépnek, többnyire tanítókká lesznek. Természetesen szabadságukban áll a városi és falusi községeknek, hogy eme volt szeménáristák egyikét, ha megnyeri a bizalmukat, papjuknak válaszzák meg. Valamint az sincs megtiltva, hogy valaki maga pályázzék megüresedett papi állásra, vagy pedig a püspök hozzon valakit javaslatba a községnek. Egyik örmény püspök elpanaszolta nekem, hogy a fiatal emberek, a kik seminariumát végezték, nem hajlandók magukat falusi papokká megválasztatni. Inkább tanítók, kereskedők vagy iparosok lesznek, mert falun, a parasztok közt ismét parasztokká kellene lenniök.

Ennek a rendszernek különösen két árnyoldala van. Az egyik az, hogy a pap műveltség tekintetében alig vagy épen nem áll fölötté a hiveinek; a másik, hogy nincs szabályozott, rendes javadalmazása, hanem azokra az adományokra van utalva, a melyeket hivei önként vagy egyházi cselekményei fejében adnak, a mi természetesen nem történhetik alkudozás nélkül. Ehhez járul, hogy a püspöknek is a felszentelésért jelentékeny összeget kell fizetnie, a mely összeg fölött legtöbbször nem is rendelkezik, a melyet tehát utólag kell a községtől kiszorítania.

* * *

Az örményországi viszonyokról sok érdekes felvilágosítást köszönhetek az ecsmiádzini kolostor derék atyáinak, a kik között huzamosabb időt töltöttem. Lelkes buzgóságuk, melylyel a nemzet sebeit orvosolni törekszenek; nagy önmegtágadásuk, melylyel a szerzetesi élet terheit viselik annak a tudatában, hogy ily módon legtöbbet tehetnek az eszményeik megvalósítására; fogékonyságuk a nyugati tudományosság iránt, a melyet nemzetük újjászületése érdekében felhasználni törekszenek; mindez a legnagyobb mértékben megérdemli részvétünket és elismerésünket.

Esténként, midőn koránkelő szerzetes barátaim már nyugalomra tértek, nem egyszer sétálgattam fel és alá a hatalmas kolostori épületnek lapos tetőzetén. A csodásan enyhe tavaszi éjet elárasztotta sugaraival a tele hold s ezüst fátyollal vontá be a nagy medenczét, melybe a kolostori kert öntözésére szolgáló vizet gyűjtötték. A messze nyuló baraczk- és cseresznyeligetek bőditő virágillatot árasztottak szét s a láthatár szélén megközelíthetlen méltósággal nyult föl a magasba a szent Ararát. Néma csend ült az Araxes termékeny rónáján s a hegy tövénél Vágársápát falú, a Bagraditák családjának egykori székhelye fölött. Csak egy szerzetes-czellából világított be magányos lámpafény a holdas éjbe, s a messze távolból, egy tanyáról áthozta a szellő egyes hangjait a „kámáncsa“-nak, az örmény hegedűnek

A harmadik közlemény jövő füzetünkben.

Dr. Molnár Antal.

A bécsi mechitháristák emlékkönyve.¹⁾

II.

A mechitháristák könyvnyomtatói tevékenységének története egykorú a kongregációéval. Így kezdi Kálemkiár atya érdekes tanulmányát s elmondja, hogy már Mechithárnak, ki 1701 szeptember 8-án véglegesen megalapította Konstantinápolyban a kongregációt nemzetének missziók és irodalmi művek által való szellemi és vallásos nevelésére, igen sok alkalma volt a „fekete művészet“-tel közelebről megismerkedni. Tudjuk, hogy az alig létrejött nemes célú intézménynek üldözésekkel kellett megküzdeni s csak 1717-ben sikerült az alapítónak a velencei San-Lazarro-szigeten hiveit biztos fődél alá juttatni. Itt aztán csakhamar egy szedőműhelyt rendezett be, a melyből az első könyv a Bortoli-féle könyvnyomda útján már 1718-ban megjelent. A kies sziget új lakói tulajdon sajtóra csak 1789-ben tettek szert, a mi azóta napjainkig szakadatlanul működik.

Mechithár halála után 1749-ben a szigetről huszonegy pap Triesztbe telepedett át, a hol az ottani püspök és a helytartóság támogatásával a trieszti mechithárista kongregációt szervezték. 1775. május 30-án kapták meg Mária Teréziától kiváltságlevelüket, a mely 55 pontban szabályozza jogaikat és kötelezettségeiket. Államilag elismert rendnek nyilvánítja ki az új szervezetet, a melynek tagjai a missziókban osztrák alattvalók gyanánt tekintendők; egy földdarabot enged át nekik, hogy azon kolostort, templomot és könyvnyomdát építhessenek. Kálemkiár dr. az utóbbira vonatkozó szakaszt szó szerint közli. Így hangzik: §. XXIV. „Impartiamo alla Congregazione la facolta di eri-

¹⁾ Eine Skizze der literarisch-typographischen Thätigkeit der Mechitaristen-Congregation in Wien aus Anlass des 50 jährigen Regierungsjubileums Sr. kais. u. kön. apostolischen Majestät Kaiser Franz Joseph I. von P. Gregoris Kálemkiár, Director der Mechitaristen-Congregation Buchdruckerei. Wien. 1889. 99. l. két fénynyomattal és kilencz szöveggéppel.

gere una Stamperia in Trieste di caratteri Armeni e Romani.“ Az új sajtó első terméke a kongregáció védasszonyának, az Istenanyának szánt hódolat volt: ó-örmény nyelven írt „Intelem a Szent-Szűz tiszteletére.“ Az ekkori nyomdai jelzés ez volt: „Cesarea Regia privilegiata Stamperia de PP. Armeni Mechitaristi.“ Az örmény atyák által keltett rokonszenvnek jeleként méltán említi föl szerzőnk József császárnak 1780-ban náluk tett kitüntető látogatását, a melynek emlékére szintén ó-örmény nyelven írt vallásos díszművet adtak ki olasz előszóval ellátva. Szorgalmuk és előretörékvésük bizonyosságára pedig alig hozható föl többet mondó adat, mint az, hogy nyomdájuk rövid idő múlva már négy nyelv betűivel volt ellátva s az örményen kívül, latin, görög és olasz nyelven írt könyvek kinyomatását is elvállalhatta. Egy 1795-ki betűjegyzék alapján Kálemkiár negyvenhét olyan betűtipust sorol fel, a melylyel a trieszti örmény nyomda dolgozott. Sőt még képek nyomására is vállalkoztak. 1776—1810-ig összesen negyvenöt örmény és huszonöt örmény-török művet adtak ki, melyek mind a kongregáció tagjainak tollából kerültek ki. Más nyelvű kiadványaikat könyvünk teljes bibliográfiai leírásban sorolja fel. Ez azonban nem teljes jegyzék: a kolostornak az 1810-ki francia uralom alatt történt földulásakor igen sok örökre elveszett. Hanem, mint tudós szerzőnk mondja, ennyi is elegendő annak bizonyosságául, hogy a nyomda a jelzett idő alatt tisztesleges tevékenységet fejtett ki.

Ez a munka első fejezetének foglalata s ennek a fejezetnek díszítéseül Mechithár és Mária Terezia arcképeit közli a könyv. Mindkettő, valamint a következők is a kongregáció birtokában levő eredeti festmények után készült pompásan sikerült hasonmások.

A második fejezet a „vendégszerető, kedélyes Bécs“-be vezet s az író tolla is fölmelegszik, a mikor leírja azt a fogadtatást, a melyben a Triesztből kiutasított rendtagokat Ferencz császár részesítette. Mint szegény zarándokok érkeztek meg a császárvárosba s 1810 december 5-én már kezükben volt a legmagasabb császári irat, a mely megtelepülésüket jóváhagyta s megengedi nekik, hogy a

„Platz“-on levő kapuczinus templomba beköltözhesse nek addig is, míg módjukban lesz azt a templommal együtt maguknak megszerezni. Jellemző adat, hogy ez már 1814-ben meg is történt. A könyvnyomdára vonatkozó Mária Teréziától eredő engedély keretei megtárgyaltak, a mennyiben az most az összes keleti és nyugoti nyelvekre kiterjesztett. 1811-ben már működött is a nyomda részben még Triesztből megmentett gépekkel és betűkkel. 1812-ben pedig egészen újonnan metszett betűkkel adták ki Bábik Adeodat érsek rendeletére ó-örmény nyelven a „Szent-Szűz életé“-t. Ekkori nyomdai jelzésük ez: „Cs. k. szabadalmazott Mechithárista-könyvnyomda.“ Ettől kezdve a könyvnyomda története a szorgalomnak, törekvésnek szakadatlan láncolata. S majdnem természetesen látszik, hogy feltékenységet ébresztettek a könyvnyomtató ipar világi köreiben. Két tekintélyes tagja a czéhnek sérelmet látott az örmény atyák eredményes munkásságában s kérte szabadalmuknak megvizsgálását. Panaszukkal egész a trónig elmentek. Az innen kapott elutasító válasz azonban újabb elismerése volt a „jövővények“ jogainak s újabb megnyilatkozása az uralkodóház rokonszenvének.

Le kell mondanom arról, hogy Kálemkiár atya történeti fejtegetéseit pontról pontra kövessem. Csak a főbb adatokat sorolom, föl a közelebbiről érdeklődöt magára a könyvre utalva. — 1811-ben két faszajtóval dolgozott a bécsi nyomda. 1835-ben már tizenöttel. 1836-ban szereztek meg első vassajtójukat, 1837-ben a másodikikat. 1838-ban pedig már tizenkét vas,- hat fa- és egy gyorssajtónak tudtak munkát adni. Az emelkedés folytonos s jelenleg tizenegy nagy gözerőre berendezett gyorssajtó működik. 1855-ben, mikor a gözerőt bevezették, egyszersmind engedélyt nyertek egy könyvnyomdára is. Ennek termékei között legnevezetesebbek Ávákián Deodát atya huszonegy táblából álló örmény kézi átlásza (1857 és 1860), német és örmény nyelvű vasúti térképe (1864.) és Krimnek térképe örmény, török, orosz, francia, olasz, német és görög nyelven (1856).

A különben is rozzant kapuczinus kolostor 1835 márcz. 11-én leégett. 1837 okt. 18-án azonban már a mechithá-

rista zárda új épületének alapkövetését ünneplik s az ünnepély egyházi részét maga a pápai nunczius végzi Ferdinand császárnak, Mária Anna császárnénak s több főhercegnek jelenlétében. Az udvar ekkor megtekintette a nyomdát is. Ennek emlékére a látogatás alatt az első sajtón egy német nyelvű alkalmi költeményt nyomtattak ki, míg a többi huszonöt sajtó alól az örmény liturgiának egy szép imádsága került ki egy időben huszonöt nyelven. XIII. Leo pápa ötvenéves püspöki jubileumára 1893-ban ugyanezt az imádságot újból kinyomatták a mechitharisták — ötven nyelven.

Igy haladva az események előadásában, Kálemkiár atya eljut az 1848-ik év mozgalmaihoz is. Ezeknek hullámai elég közel jutottak az örmény zárda és nyomda küszöbéhez. Azonban nem politikai szempontok terelték ide a figyelmet. Mert habár a mechitharisták a dinasztíának hálás hívei voltak — egész természetszerűen távol maradtak a politikai színtértől s teljes semlegességben óhajtottak tovább is dolgozni megélhetésükért s vallásuknak minden emberi összeütközések fölött álló magasztos eszméiért. Hanem az a rendszeres munkálkodás szálla volt azok szemében, a kik a teljesen felforgatott viszonyok között s épen ezek következtében munka és kenyér nélkül maradtak. A „Fremdling“-ek elleni gyűlölet hovatovább nőtt a császárváros nyomdász proletárjai között. Április 8 és 9-ike közötti éjjel nagy tömeg támadta meg a nyomdát, kövekkel verték be a zárda ablakait s alig lehetett megakadályozni, hogy a fékvesztett tömeg mindent felduljon. A munkát félbe is kellett egy időre hagyni. De a belügyminiszter a rendőrfőnök és a város katonai parancsnoka megtették csakhamar a szükséges lépéseket, hogy az örmény atyák a munkazavarók által előidézett kellemetlen helyzetből megszabaduljanak. S különösen hozzájárult a béke helyreállításához az a Kálemkiár dr. szerint ma már nagyon ritka röpirat, a melyet április 18-án ezer és ezer példányban terjesztettek szét a mechitharisták a városban és az összes külvárookban. „An die Bürger und Bewohner Wiens!“ volt a czime ennek a békességhozó iratnak s egy részét már csak ezért is érdemes könyvünk

után szószerint bemutatni, mert a mechitháristák egész szellemi életére igen jellemző adatokat tartalmaz. „Mint-hogy híre ment — úgymond a röpirat, — hogy mi könyvnyomdánkért minden adótól és illetéktől mentesek vagyunk, mindenekelőtt ki kell jelentenünk, hogy ez vagy rosszakarató hazugság vagy tévedésen alapszik, mert a mi mostani adónk 411 frt. 34 kr-ra rug... Ismeretes, hogy a keleti művek mily rendkívül drágák voltak ezelőtt; mi pedig a San-Lazarron levő rendtársainkkal együtt nagyban előmozdítottuk e drágaság megszüntetését s ez által jelentékenyen megkönnyítettük e művek megszerzését és tanulmányozását. A német műveltségnek, a német civilizációnak barátai lévén, keleti nyelveken irt műveinkkel, örmény folyóiratunkkal az egész keleten útát nyitottunk a német szellemnek és hatásoknak; míg az összes többi keleti lapok francia, angol vagy orosz befolyások terjesztői, a mi részünkön a német felfogással ismerkedik meg a kelet... Az örmény nemzet az egész keletről pénzzel és egyéb ajándékokkal visszonozza mindezt s ebből Bécs város lakosságának is haszna van; a kelet pénze tartja fenn könyvnyomdánkat, a mely viszont számos idevaló munkásnak, nyomdásznak és könyvkötőnek ad kenyeret (a keleten tudvalevőleg csak bekötött könyveket vesznek), a kik közül némelyek másként minden kereset nélkül maradnának.“

A bécsi örmény nyomda történetében nevezetes események között fölemlíti szerzőnk, hogy ott 1849-ben az absolut kormány öt és tizkros magyar váltópénzket (Münzschein) nyomtatott, s hogy ezek nyomásánál maguk a mechithárista atyák is közreműködtek. Ugyancsak kormányrendelet következtében bizáltak meg 1848-ban a szláv törvénykiadások kinyomatásával. Üzleti szempontból pedig különösen az a szerződés volt nagy fontosságú, a melyet a cs. kir. iskolakönyv kiadóhivatallal kötöttek 1853-ban. Ennek értelmében náluk nyomtatott az iskolakönyvek legnagyobb része, a németeken kívül a ruthen, cyrill és olasz iskolakönyvek. Itt fölemlíti szerzőnk azt is, hogy cyrill-betűs iskolakönyvek részére most is az ő nyomdájuk az egyedüli Bécsben.

Még több a nyomda személyzeti és üzleti viszonyaira vonatkozó érdekes adattal ismerkedhetünk meg e fejezetből. Megtudjuk többek közt azt is, hogy a mechithárista-nyomdában 1842-ben alakult segélyegyesületből fejlődött ki a bécsi nyomdászok mai gazdag betegsegélyző pénztára. Továbbá, hogy az első bécsi nyomdász szakközlönyt is az örmény nyomda egyik betűszedője indította meg 1848-ban. Föl vannak sorolva az itt nyomtatott folyóiratok s más időszaki vállalatok is. Érdekes még megtudni, hogy 1873-ban a kongregáció kénytelen volt a nyomdaüzem egyik részét — a nyugati nyelveken irt művek nyomtatását üzleti szempontból — bérbe adni, azonban 1889 óta az egész nagy iparvállalat ismét az örmény atyák szorgalmas kezei között van.

Ferencz és Ferdinánd császárok arcképei vannak e fejezetbe beékelve, míg a következő előtt Bá b ik Ádeodát látható. Ő foglalkozott először azzal az eszmével, hogy a nyomdájuk latin misekönyvek nyomtatásával hasznos szolgálatot tehetne és a mellett igen jövedelmes foglalkozáshoz jutna. A misekönyv-kiadásról s a nyomda egyéb nevezetesebb alkotásairól szólnak a következő fejezetek, melyekbe szintén érdemes lesz egy-két pillantást vetni.

Esztegar László.

Hármezerhatszáz évvel ezelőtt.

1888 áugusztus 23-án (csütörtök) volt 3600-ik évfordulója azon napnak, midőn Háik-unk Babylonból visszatérve Ararát tartományba ment és megparancsolta, hogy e nap legyen az évnek kezdete. „E hős volt az első — mondja Álisán — ki évjelzöt adott újszülött nemzetének (örmény) és nemzetünk részben meg is tartja azt változatlanul úgy, a mint azt azon ősi századokban hagyományként kapta.“ Álisán részletesen szól e napról, de vajjon tudja-e minden örmény, hogy minő jelentősége volt

1888. áug. 23-ának? „Ezen ünnepnap nekünk kétszeresen szent és kedves nap.“ Mennyi emlék füződik Háik korszakához! Most léptük át épen a IV-ik korszakot. De átadom a szót Álisánnak:

„Az örmények első korszaka Dávid zsidó király és a Háik nemzetségéből való Bérds nemzetszefőnökünk (*βασιλευσιν, ἐπὶ τῆς ἀρχῆς*, gentis princeps) idejében 1032-ben Kr. előtt végződött. A második időszaknak azon, reánk nézve szomorú évben lett vége, midőn nemzeti önállóságunk is megszűnt — Kr. után 428-ban, péntek nap. E sötét évben (428) fosztatott meg utolsó Arsacida-királyunk: Árdásesz koronájától és az örménység nemzeti egyeduralkodójától; ezen évtől kezdve Örményország két részre osztatott és a nemzet két úrnak (görögök és perzsák) lett alattvalója... és a mi nagyon csodálatos — azóta elmúlt a harmadik korszak is (mert eltelt 1442 év) s nemzetünk még mind egyazon állapotban van: három uralkodó (török, orosz és perzsa) bírja Örményországot, habár ezen hosszú 14 $\frac{1}{2}$ század alatt valamint Örményországban, úgy az azt környező tartományokban 1001 politikai és uralom-változás történt. A harmadik korszak szombat nap kezdődött és bevégeződött a napokban; 1888 áugusztus 23-án (csütörtök nap) vette kezdetét a IV-ik korszak; azt kívánom teljes szívből drága nemzetfeleim, hogy „e korszak kezdődjék el boldogsággal és lássa el azt az örmény történelem „egyesítő“ jelzővel. Ó bár állíttatnék vissza az egységes Örményország!“

Sz. K.

Az örmény lapirodalom története.

— Arthur Leit: „Litterarische Skizzen.“ —

I.

Jóllehet az örmény lapirodalom még oly nagy haladást nem tett, hogy e tekintetben a civilisatio székhelyeinek, a nyugati országoknak lapirodalmával versenyre kelhessen, mindazonáltal tekintve a körülményeket, igen tekintélyes multtal bír.

A legelső örmény lap az „Áztárár“ (Figyelő) volt, melyet a kalkuttai örmény kolónia alapított 1795-ben; a vállalat azonban gyenge alapokon nyugodván, 1797-ben már beszüntette működését.

Az „Áztárár“ megszűnte után az örmény irodalom úttörői és felvirágoztatói, — a mechitháristák veszik kezükbe az örmény lapirodalom ügyét és 1799-ben a „Dárekéruthiun“ (Annales, Évkönyvek) című évenként egyszer megjelenő szemlét, 1807-ben pedig a híres „Hisádágárán“-t (Emlékkönyv) alapítják meg. — 1812-ben a Konstantinápolyban kéthetenként egyszer megjelenő politikai lap a „Tidág Byzantián (Byzanci példány) keletkezik.

Eme kísérletek után, — melyek különböző körülmények behatása folytán nem egészen remélt fogadtatásban részesültek, — a sajtó fejlődésében egy hosszabb szünet állt be úgy, hogy 1820—1838-ig említésre méltó ujsággal vagy folyóirattal sem rendelkeztek az örmények.

E hanyatlás után az amerikai protestans missionáriusok indítottak 1838-ban Smyrnában egy képes havi folyóiratot, mely azonban protestans tendenciái miatt kellő pártolásban nem részesülvén, csak egy évig tudta magát fenntartani.

Az 1840-ik évvel veszi kezdetét az örmény sajtónak igazán háborítatlan és szakadatlan fejlődése; ekkor alapítja Báltásárián Lukács Smyrnában „Ársálujsz Árarátján“ (Ararat hajnala) című lapját, mely még ma is fenn áll. Báltásárián Lukácsnak az „Ársálujsz Árarátján“-ban hangoztatott szép eszméi csakhamar visszhangra találtak a csüggedő örmény hazafiak szívében s rövid idő alatt az összes örménylakta vidékeken általános elterjedtségű lappá fejlődött. — Ujabbán is az örmény élet tanulmányozására úgyszólván a legjobb forrást képezi. E lap kiadásának költségeit egyedül Báltásárián viselte, s jöllehet előfizetőinek száma a hatszázat meghaladta, a mi tekintve az akkori örmény viszonyokat, mindenestre soknak mondható; mindennek daczára a szerkesztő és kiadó Báltásárián szegény ember lévén sok nélkülözést szenvedett; de még akkor sem hagyott fel a lap kiadásával, midőn 1846-ban egy tűzvész nyomdai felszereléseit mind tönkretette, hanem inkább folyton anyagi gondokkal küz-

dött, hogysen lapját az örménység igazi hangadóját be-
szüntette volna.

1840-ben az „Ársálujsz Árarátián“-on kívül még egy
török nyelven szerkesztett, de örmény betűkkel nyomott
lap is jelent meg, mely szintén az örmény érdekeket
szolgálta.

Öt évvel később a velencei mechitháristák indítanak
egy folyóiratot „Pázmáveb (Polyhistor)“ czímmel, mely még
mai nap is fenn áll. 1847-ben a híres költő Tághetián
kezdi meg Kalkuttában az „Ázkászér“ (Nemzetkedvelő)
kiadását; míg Konstantinápolyban ugyanazon évben újból
a protestans missionariusok lépnek fel, megalapítván az
„Ávédápér“ (Híradó) czimű napilapot, mely az 1846-ik év-
ben Konstantinápolyban megalakult első evangélikus-ör-
mény egyházközségnek volt organuma. E napilap rend-
kívüli olcsósága daczára sem tudott 500-nál több előfize-
tőre szert tenni. De nemsokára a gregorianusok (nem-
egyesült örmények: luszávoreshágán) is alapítanak hitük
szellemének megfelelő napilapot „Szurhántág (Hirnök) Kon-
stantinopolso“ czímmel, a mely csakhamar a (nem-egye-
sült) patriárcháknak ¹⁾ félhivatalos közlönye lett.

1846-ban Tiflisben is megindul egy „Kowkas“ czimű
napilap, melyet Woronzow fejedelem, Transkaukasia főkor-
mányzója alapított oly czélból, hogy e lap magasztos esz-
méjének megvalósíthatásánál, — mely arra irányult, hogy
a kormányban meghonosíttassék az európai civilizáció, —
segítségére legyen.

— A befejező közlemény jövő fizetünkben. —

László Márton.

SZAMOSÚJVÁR VÁROS

MONOGRAFIÁJA

Irta: Szongott Kristóf.

(Kilenczedik folytatás).

VIII. Czikkely.

I. Ferencz kora.

(1792—1735).

1. Fejezet. A közterhek megváltása.

I. Ferencz.

„Prudentes et Circumspecti nobis Benevoli! Salutem et Gratiae Caeseo Regiae incrementum! Kegyelmeteknek és a communitásnak eő Felségéhez az iránt benyujtott könyörgésekre, hogy az ország rendei által királyi megerősítés végett felküldett azon közönségnek a szabad királyi városok számában való bevételtetéséről és Lakosainak a nemes

Országnak több polgáraihoz hasonló polgári Jussal leendő megajándékoztatásokról szóló Articulus tsak annyiban, a mennyiben azok az előbbeni dicsőséges emlékezetű felséges Uralkodóktól nyert Privilegiumaival és szabadságival nem ellenkeznek, erősitenék meg, — e felett azon közönség a mostani szabadságiban, Privilegiumaiban, nevezetesen a katona quartély-adásnak terhére és forspontra nézve azon főokokból hagyattatnék meg, hogy együtt lakosai semmi mezei gazdasággal nem birnak, melyből az olytén forspontokra kívántató Jármos marhákat tarthatnak, azon lovaikra pedig, melyeket tartanak, a kereskedés előmozdítására naponként szükségek vagyion, melly kereskedésnek okáért az esztendőnek nagyobb részét házaikban kívül kén-telenítettnek eltölteni, méltoztatott eő Felsége ezen folyó esztendőben májusnak 26-án költ rescriptumának rendei-ben kegyelmesen a többi dolgok között aztot is parancsolni, hogy mivel egyfelől azon közönségnek bővebb szabadságok, mint a melyekkel más szabad királyi városok élnek ebben a Fejedelemségben, nem engedtetnek, más felől pedig az előszámlált kérések tekintetet

érdemelnek, nehogy vagy a Compilatabeli Törvénynek 3 része, 8 Titulusa, 8 Articulusa ellen a közönséges teherviselés aloll más közönségeknek kárával s megterheltségével felszabadíttassanak, vagy pedig katona quartélyoknak viselésével és forspont-adásra való szorítatásokkal a kereskedésnek gyakorlásától a commerciumnak hátramaradásával elvonattassanak, ezen főigazgató Tanács (Gubernium) arról, hogy azon város az más közönségeknek hasonló és azokon fekvő terheket a közjónak gyarapodásával egyenes feltételek alatt mi módon válthatná meg és azoknak in natura léendő viselése alól más közönségeknek kárán kívül mi módon mentethetnék meg? mentül hamarabb egy planumot készítsen és eő Felségének küldgye fel, az alatt azon közönséget további rendelésig eő Felségének, a mostani állapottyában a közönséges terhekre nézve hagyván, szükséges volt ezen dolog aránt a provincialis Fő-Commissariust meghalgtatni; mely tisztség minémű vélekedését adta légyen, ide zárt tudositásának mássából bővebben megláthattyák, melly Kegyelmetekkel olly parancsolat mellett közöltetik, hogy ha az említett provincialis fő-commissariatus által feladott modgyára nézve a Kegyelmetek által léendő megváltásáról a közönséges terheknek valami ellenvetései: Reflexioi volnának, azokat a következő nov. hónapnak végeig ezen Főigazgató-Tanács eleiben terjeszteni el ne mulaszták, hogy Kegyelmeteknek is szándékukat értvén ezen kegyelmes Guberniumnak tartása szerént a kívánt planum felküldethessék. E Regio M. Princ. Trans. Gubernio, Claudiopoli die 12, Sbris 1793.“

Gr. Bánffy.

Wolfgangus Cserei.

2. Fejezet. *A hazaszeretet világos jelei.*

„Ö Felségének udvari Decretuma, melyben a mostani igen kemény és hosszas háború által kiüresedett cassának kipótolására alattvalóit önként való segedelem-adásra kegyelmesen hívja, olly véggel közöltetik Kegyelmetekkel, hogy az ebben kinyilatkoztatott akarattját ö Felségének mindeneknek, kiváltképpen pedig a város tehetősebb birtokossainak értésére adgyák és őket ezen felséges akaratnak örömmel leendő teljesítésére felserkendvén a legjobb

moddal arra birni igyekezzenek, hogy a megüresedett cassának kipótlására, a kért segedelmet kiki vagyonaihoz képest önként ajánlja és ezen részben Hazájához és kegyelmes Fejedelméhez vonszó szeretetének világos jeleit mutassa. E Regio Gubernio. Claudiopoli die 8 januarii 1796. G. C. Bánffy.“ (Vár. lev. 1796—25. sz.).

3. *Fejezet. I. Ferencz „osztrák császári“ czimet vesz fel.*

Szent-Lászlót megválasztották német császárnak; de ő ezt a méltóságot nem fogadta el, mert „csak magyar király akart lenni.“ A magyar királyok közül Zsigmond az első, ki a német-császári koronát is viseli és az utolsó I. Ferencz, ki a „német császári“ czímről lemond és „osztrák császári“ czimet vesz fel. — Városunkban az új tanácsház ajtajából 1804. szept. 20-án olvassák fel a királyi leiratot, mely az alattvalókkal tudatja, hogy a király „osztrák császári“ czimet vett fel. A tanács az esküdt közönség (communitas), a harminczados, a czéhek, a polgárság mind — a piaczon voltak. Az ifjuság, mely lóháton jelent meg, lövöldözött és az ágyúk durrogtak. „Éljen“ kiáltások közt olvastatott fel az uralkodó hármassal czime. Azután a nagy néptömeg bement a parochialis nagytemplomba és „Te Deum“-ot hallgatott. Szentmise után a lövöldözés és a muzsikaszó folytonosan tartott estve 6 óráig. (Vár. lev. 1804—1368 sz.).

4. *Fejezet. A várbeli rabok kihallgatása.*

Épült a Szongott Joachim háza (a „Kovrig-utcza“ — Alsóposta-utcza egyik sarok-épülete; most a Páll-testvérek tulajdonát képezi). A kőműveseknek segítget néhány várbeli rab. Egyszer munka közben egyik rab tüzet kér a pipájába egy munkástól, de nem kapott. Mire a rab:

— Jaj ha most is katona volnék, adnék én neked tüzet a — puskámból. De semmi! Majd három nap mulva újra kezembe veszem a puskát... A miért ez az örmény köre követ rakat, ha eljön a franczia, tűzbe borítja az egész várost.

Egy másik rab:

— Nem hallottad, hogy a francia irt az olák papoknak?

— Mit irt?

— Azt írta, hogy imádkozzanak ő érette a templomokban; mert nemsokára ide jön és igazságot szolgáltat, hogy mi is egyenlők legyünk a magyarokkal... És akkor nem fogja a magyar nyuzni az oláhokat úgy, mint nyuzza az örmény a berbécst.

Kihallgatták a rabokat a városi főbiró, Lászlófi Antal jelenlétében; azután a vallomást a következő határozattal küldötték fel Kolozsvárra: „Mind a szelid vallomás, mind pedig az ahhoz ragasztott bizonyáglevél az ezen város részéről Kolozsvárra, az országgyűlésre megjelent Deputatus uraknak küldessék által a végre, hogy az odavaló várbeli rabok miatt a minden órán rettentő félelemnek eltávolztatására és a közbátorságnak megszerzése iránt fogadatos rendelés tétessék és eszközöltessék ki.“ (Vár. lev. 1809—754 sz.).

5. Fejezet. *Hűségünk elismerése.*

„Az idevaló Publicum a Tanácssal egyetemben elejétől fogva a Fejedelemhez és a Hazához hűségét teljes lehetőségéből megmutatta mindenkor; bebizonyította hűségünket az 1791. esztendőbeli 62-dik diaetalis articulus is elismerte.“ (Vár. lev. 1809—1143. sz.).

6. Fejezet. *A devalvatio.*

Kövári László „Erdély történelmé“-nek hatodik kötetében, a 175-ik lapon, az 1811. évben kimondott általános devalvatio felől a következőket olvasom:

„...Épen a közigazgatási és törvénykezési reformok munkájával volt elfoglalva az országgyűlés (Kolozsvárt), midőn az emlékezetes 1811 márczius 15-ke megérkezett. Minden megyei és városi törvényhatóság egy bezárt rendeletet kapott volt, még pedig azon meghagyással, hogy azt minden hatóság az említett nap reggeli 9 óráján bontsa fel. Az ország, miként az egész birodalom, feszült

figyelemmel várta a felbontás perczeit. A tömeg valamely nagy vigasztalást várt. Csak Kolozsvárt, a hongyülés helyén foglalta el a remény helyét méltó aggodalom, elterjedvén a hír, hogy a katonaság között töltések osztattak ki, s a piacon az örség megkettőztetett. Bekövetkezvén az idő, egy 1811 febr. 20-án kelt, a devalvatiót magában foglaló patens olvastatott fel, mely szerint a forgalomban levő összes pénz $\frac{4}{5}$ -öd értéke egyszerre elveszett: a 30 krajczáros rézpénz 6 krajczárra, 100 forint 20 frtra olvadt. — Az általános jajveszéklés birodalom-szerte kiütött...“

Százezreket veszített városunk lakossága ezen, az ország történetében oly fontos pénzügyi esemény beálltával... És a mi károsodásunk sokkal érzékenyebb is volt; mivel akkortájt az örménység vagyonát nem ingóság, mert földbirtokot nem volt szabad vennünk, hanem — majdnem kizárólag a pénz képezte.

Eszmetársulás útján itt főlemlítem azt is, hogy a későbbi „financzialis operáció,“ vagyis az 1848 49-iki korszak lezajlásával bekövetkezett elégetése a Kossuth-féle bankjegyeknek szintén oly közéleti esemény, melynek helyi történeti adatait a maga helyén fel fogom jegyezni.

7. Fejezet. A szász nemzeti egyetem törvénytelen eljárása.

A „szász nemzet universitása“ elhatározza, hogy a „Fogaras-földön levő fiscalis dominium jóságait árendába“ adja; ki is hirdeti az árverés feltételeit, de az áraverők (árafelverő, licitator) közül az örményeket kizárja („*exclusis tamen Armenis et Judaeis*“). A szamosujvári „*communitas*“ ezen törvénytelen eljárás ellen panaszával a főkormány-székhez fordul. A szép történelmi bevezetéssel ellátott, jól indokolt gyönyörű magyar felterjesztés, melynek minden egyes sora elismert igazságokat foglal magában, — im a következő:

„A hazai Historiákból méltóztatik a fels. kir. Gubernium emlékezni, hogy néhai boldog emlékezetű fejedelem I. Apaffi Mihály az elmúlt 17. század vége felé a mi elein-

ket a szomszéd tartományokból nagyobb számmal ezen nemes hazába bejönni kegyelmesen megengedte és befogadta.

Ezen bölcs fejedelemnek halála után csak kevés idő múlva ugyanazon eleinknek nemcsak lakó városi helyeket választani ezen nemes hazában levő fiscalításokban szabadságot engedé amaz elfelejthetlen nagy fejedelmünk I. Leopold, hanem a felett még szabad kereskedés gyakorlását is megengedvén, irántunk különös emlékezettel lenni méltóztatott.

Ez vala ugyan örökös emlékezetre méltó dicsőséges VI. Károly és Mária Theresia nagy fejedelmeinknek is szent szándékjok, a midőn kereskedő városunkat: Szamosujvárt két rendbeli privilegialis levelekkel megajándékozni méltóztattak, a melyeknek egyike 1728., másika pedig 1765. országgyűléseiben minden ellenvetés nélkül publikáltatott és helyben hagyatott.

Ezt cselekedte néhai boldog emlékezetű II. József császár is, midőn városunkat a királyi városok száma közé 1787-ben bevenni és arról privilegialis levelet is kegyesen adni méltóztatott.

Mindezeknek következéseiben 1790. és 1791. esztendőben ezen nemes hazában tartott országgyűléseiben, városunk communitása alázatos benyújtott kérelmes levele mellett — az abban bőven előadott indító okoknál fogva — a polgári jussal való megajándékoztatását, közönségesen pedig vagyis nomine colectivo hazafiává való tétettetését kérte, a méltóságos és tek. nemes rendeknek pedig eő Felségéhez tett alázatos ajánlására eő Felsége, mostani dicsőségesen uralkodó fejedelmünk I. Ferencz 1792. esztendőben, nov. 28-án szentséges keze irásával több articulussal együtt a két örmény communitásokra nézve, a 61-ik articulust is kegyesen megerősíteni méltóztatott.

Ezen articulushoz fogva tehát ezen városi communitásunk is és benne értetődve mindnyájan, polgári és hazafiúi jussal, praerogatívával, az ezen nemes hazában levő három nemzettel együtt, a melyek egyikéhez, ugymint: a nemes magyar nemzethez a mélt. és tek. Rendek által articulariter egybekapcsoltatott is.

Mégis mindezeknek ellenére nagy érzékenységgel kénytelenek valánk tapasztalni, hogy a f. 1819 febr. 18-án N.-Szeben városában a Fogaras-földön levő fiscalis dominiumbeli jóságoknak arendába adatni meghatározott licitatio concursusától parenthesis alatt (exclusis tamen Armenis et judaeis) az örmények — az egész országban ki is publicáltatott nagy praejudiciumunkra — kirekesztve vannak.

Ezen törvények szentsége ellenére lett megsértettetésünket annyiban elmulni és hagyni nem szenvedhetvén, emlékeztetni bátorkodunk alázatosan a fels. kir. Guberniumot, hogy ezen nemes hazában szerte-széljel, sok mélt. grófi, bárói és nemesi familiáknak, sőt communitásoknak is jóságait az örmények, — a kik a fennebb citált articulusnál fogva egyenlő polgári jussal és hazafiúsággal a nemes magyar nemzettel egybekapcsoltnak élnek — arendában tartják. Eő Felsége maga az örményeket, nemes Magyarországon levő cameralis és fiscalis pusztáknak kiarendálására, minden kirekesztés nélkül meghívja, megszervezi, sőt azoknak nagyobb részét ma is az örmények birják. Eő Felsége maga, sok örmény familiának nemes Magyarországon és a Bánátban jóságokat örökösen venni megengedte és megengedi ma is.

A mi városunk communitása is 1787-től fogva mostanig, midőn jóságai exarendalását publicaltatni kérte, a concursusból soha senkit sem zárt ki (az egy zsidókat kivéve; ezeknek is egy időtől fogva városunk communitasa megengedi, hogy licitatio alkalmával concurráljanak. ha városi birtokos polgárt állítanak kezesnek; ma is városunk belső realitásai közül a malmokat zsidók birják).

Azért által nem láthatjuk, hogy a fennebb említett 61. articulusnál fogva, miként lehetett az örményeket, kik a nemes magyar nemzettel egy testben kapcsolva vannak, az említett fiscalis jóságok arendalásától kirekeszteni. Aztán tudva vagyon, hogy a fiscalis jóságok allod. casáira — a felsőbb rendelések szerint — az illető jurisdictionok tartoznak nagy ügyelettel lenni arra, hogy az arenda summáknak nevedése tekintetéből azon fiscalis jóságok

licitatiohoz a hazában polgári jussal bíró személyek minél nagyobb számmal concurráljanak. Ezekhez járul az is, hogy a mostani megpallérozott állallatású világban közönségesen minden nemzeteknek tökéletesebb boldogításokra nézve a commerciumnak és industriának mentől nagyobb előmenetellel leendő gyarapíttatását a mostan uralkodó fejedelmek legkedvesebb foglalatosságoknak tartják, meglevén a nemzetek arról önként győződve, hogy az a legboldogabb ország, melyben a commercium a közönséges oszágási intézetek által virágzóvá tétetvén, legnagyobb divatjában vagyon. Ezen szent állításnak igazsága felől, már ma nincsen egy nemzet is, mely kételkedne, sőt az egész világ tapasztalata azt helyben hagyja és erősíti. Már pedig az örményeket a fiscalis jóságok licitatiojától elzárni annyi mint a commerciumnak és industriának az országban gyarapítása principiumai ellenére cselekedni.

Azért alázatosan kérjük a fels. Guberniumot, ezen az örmények praejudiciumára lett parenthesisben levő clausulát (exclusis tamen Armenis) kitöröltetni és az örmények kirekesztése nélkül a tisztelt nemes szász nemzet universitása által a mondott edictumot circulariter újra publicaltatni. Szamosújvári tanács és communitas.“ (Vár. lev. 1819—943 sz.).

8. Fejezet. A király fogadtatása.

„Az ő Felsége eljövetele idejére főquartély inspectornak kinevezetett senator Duha Tódor. A forspont lovaknak a szükséghez képest a maga idejében leendő kiállítására primarius commissariusnak kinevezetett senator Keresztes István, kinek hatalom adatott arra, hogy minden utczában egy-egy alcommissariust kineveztesse a quadraginta viratusból és felvehessen egy vagy két hajdút is.“ (Vár. lev. 1817—1049. sz.).

Készül a város a fejedelem méltó elfogadására. A piacon, a templom körül, az utcákban töltik a gödröket; a kiknek szekereik, vagy ökreik vannak, szekérral tesznek szolgálatot, a többiek hetenként 2 frtot fizetnek. A város által adandó lóvakat, melyeket a király sze-

kerei elejébe fogják befogni, nehogy zavar támadjon — próbára Deésre küldik. Az elfogadás előkészületeire vonatkozólag a főkormányzók ezeket írja:

„Eő császári királyi Felsége a maga hív alattvalóinak boldogítására intézett egyéb törekedései között, azzal kívánván szerencsétetni e N. Fejedelemséget, hogy annak némely és nevezetesebb részeit császárné eő Felségével és birodalmának némely nagyjával együtt személyesen feljárja; minthogy ezen utazásnak a célja egyenesen az, hogy ezen N. Fejedelemség már rég óta szenvedő és az inséggel küzködő lakóseit felsegítse, hozzánk királyi Gubernatorhoz intézett tulajdon kézírásában a lakosoknak terheltetésével egyben köttetett mindenféle pompás tisztesség tételeket, illuminatiokat és népes kíséreteket kegyelmesen megtiltani méltoztatott.

Melyhez képest, minthogy az előre kicsinált utazásbeli planum szerint eő császári királyi Felségek azon városokon is keresztül utazni és némely helyeken mulatni is szándékoznak, tehát meghagyatik ezennel kegyelmeleknek, hogy eő Felségeiket illendő alázatos tisztelettel elfogadni, és mindazokról, a mik az eő Felségek és kíséreik számokra, mind utazásoknak folytatására, mind pedig tartásokra nézve szükségesek lesznek, jó előre gondoskodni, de azonban pompás és költséges tisztességtételeket eltávoztatni igyekezzenek. E Regio M. P. Trans. Gub. Claudiopoli 7 jul. 1817.“ (Vár. lev. 1817—1223. sz.).

Gróf Haller István főispán Deésről ezeket írja: „...Mint-hogy hálása mint ő Felségének, mint hozzátartozóinak Szamosújvárt lészen, a tek. Magisztratus jó idején fordítsa gondoskodását arra is, hogy éjszakára 30 hátos czugoknak istállók rendeltessenek és amellett elegendő szénabeli provisio is legyen.“ (Vár. lev. 1817—134. sz.).

„Br. Hauer, Galiczia kormányzója városunkon át előre megy Kolozsvárra, hogy a király útját előkészítse. — Csűrös József és Antalnak, kik „az eő Felsége tiszteletére adandó illuminatiot rendezik (a szükséges gyertyát a város közönsége adja) 200 frtot adott a város. E tárgyban Voith Gergely neveztetett ki commissariusnak.“ (Vár. lev. 1817—1352. sz.).

Készítetett a közönség egy kérvényt arról, hogy a „szamosújvári fiscale dominium az inscriptionalis idő eltelése után hagyassék meg a város birtokában, — és elhátározta, hogy azt eő Felségének — mihelyt megérkezik, beadja.“ (Vár. lev. 1817—1355. sz.).

Átir a tanács Kolozsvárra és kéri a főbirót, hogy küldjön onnan egy mesterembert, „ki eő Felsége számára zsemlét tudna sütni.“

Br. Josika János „fő provincialis commissarius,“ ki a király elejébe volt küldve, Beszterczéről 1817 aug. 11-én ezeket írja tanácsunknak :

Tek. Tanács! Csernovitzot megjárván, mindeneknek az ő Felsegeik útjok aránt végére járni igyekeztem; ugyanazért elsőbször is küldöm a ns Tanácsnak három dbban azon consignatiokat, melyekben felvagyon jegyezve, hogy Ő Felsegeknek egy napi mulatásokra minő élelembeli provisiok kívántatnak; ezeket tehát a tek. Tanács okvetlenül mind megszereztesse és egy helyt úgy készen tartassa, hogy mikor az előre menő udvari tiszt ezeket kívánni fogja, tüstént és egyszerre által lehessen adni; e mellett még azt kívántam itt megjegyezni, hogy vadat és halat — ha szerezhetnek — és készen leszen, az udvari tiszt urnak jelentsék be. Ő Felsegek zsemlét esznek, ezért Kolozsvárra kell irni zsemlesütő után, ezen idezárt leveletem beküldvén a kolozsvári főbirónak. Csakugyan jó czipo is legyen.

2. A szállások ugyan Szamosújvártt megvagynak, de parancsolatot kapván iránta, hogy micsoda szállásoknak kell Ő Felsegeikhez közelebb lenni, arról is az utasítást küldöm és annak minden pontban szoros megtartását és követését ajánlom.

Ő Felsegeik ezen hónap 17 (tizenhetedik) napján praesentis estvére Szamosuújvárra mennek és 18-án még ottan fognak ebédelni ugy aztán délután bemenni Kolozsvárra.

Minthogy egy fél nap leszen ott a mulatás, szükség leszen legalább két-három rendbeli csinos lóvak és szekekről providealni, ha a várba, vagy máshova szekeren kívánnak menni.

Felséges Urunk minden nézni valókat megszokott tekinteni, hihetõleg azért a várt, városházát, városi fogházat, ispotályt, templomot meg fogja nézni, — erre a tek. Tanácsot figyelmessé akartam tenni, a várbeli commandans urnak is tudtára kell ezt adni.

Mínthogy Ő Felségeknek némely bogoczás szekerei és konyha szekerei előre is mennek, úgy lehet, hogy holnapután is az egyik oda érkezik, azok tovább küldésekre két czug ló legalább készen legyen.

Végre mínthogy, mikor magok Ő Felségek beérkeznek is, mivel magok felette sebesen utaznak, némely szekerek 2-3 órát is hátramaradnak, erre a szállás commissariust figyelmessé kell tenni, hogy a város végén mindig ügyes emberek legyenek készen, a kik a szállásokat tudják és a megérkezőket oda vezessék.

Az idő már rövid levén mindeneket a tek. Tanácsnak ajánlok, hogy városuk becsülete fentartására is fogyatozások ne legyen, és minden jó renddel menjen. A lengyelországi Gubernátor úr Ő Excellentiája útját siettetvén, 13-án jökor reggel Szamosújvárt megyen keresztül, azért 4 rendbeli lovak számára készen legyenek. Jégről bőven provideáljon a tek. Tanács.“ (Vár. lev. 1817—1390. sz.).

Kisebb közlemények.

Három király Dobokamegyében. A „Cserhalmi ütközet“ről, egy ősrégi leírást közölt Toldy Ferencz, magyar irodalomtörténeti olvasókönyvében; melyből kiviláglik, hogy hajdan az Árpád-ház tagjai közül Salamon király, Gejza és László hercegekkel együtt, vármegyénk területén, — talán éppen városunk határát érintőleg vonult itt, a Szamos völgyén keresztül magyarországi hadaival kelet felé, az országba beütött pogány kunok ellen, kiknek Ozul nevű vezérét, Cserhalomnál (a mai Kerlés falu környékén) diadalmasan legyőzték. -- Ezen ütközetről mondja a költő: „Cserhalom, a te tetőd diadalmak büszke tetője!“ ... Az idézett régi elbeszélésből álljon itt a következő töredék: Egykor a pogány kunok a Meszes kapuja felső része felől áttörvén a

palánkokon, berontának Magyarországra és az egész Nyír-tartományát Bihar városáig kegyetlenül kirabolván, s véghetetlen sok férfit, nőt, és egyéb állatot (!) hurezolván magokkal, a Lapos és Szamos folyókon hirtelen átkelve visszahúzódnak vala. Salamon király és Gyejesa herczeg tehát öcsésével László-val sereget gyűjtven, a Meszes kapún átvonulva, nagy hamarsággal Doboka városába sietnek, mielőtt a kunok a hegyeken átkelhettek, és csaknem egy egész hétig ott várakozának a pogányok jövetelére. Egy Fancsika nevezetű kém azonban, ki Ujvárból való vala, csütörtökön tudósította a királyt és a herczeget, hogy a kunok serege közelget. S a király és a herczeg a sereggel sietve oda lovagolának s azon éjjel a kunokhoz közel szállának meg. S hajnal hasadtakor fölkelvén, pénteken, mindnyájan az Úr vacsorájának vételével erősítették magokat, s hadi rendben vonulának a pogányok ellen harcolni!... (Itt következik a cserhalmi ütközet lefolyásának részletes elbeszélése azon vármegyénk czimerében is megörökített vitéz küzdelemmel együtt, — miként szabadította meg a hős László vezér a pogány kun rab-ságába esett magyar nőt). A történeti elbeszélés végén pedig így kiált föl a hajdani krónika írója: „És lön nagy öröm egész Magyarországra és áldják az Urat, ki nekik győzedelmet adott!”

Voith Antal előbb tanítványom, az utóbbi években pedig szorgalmas munkatársam — volt. Kitünően tanult. Már gimnazista korában kiváló előszeretettel tanulmányozta az örmény nyelvet, irodalmat, történelmet, szóval mindazt, mi az örménységgel vonatkozásban van. Az ifjú nemzedék közt senki sem ir oly szépen — örményül, mint a hogy tudott Voith Antal. „Örmény nyelvtan-“a, mely bő gyakorlatokon kívül az új irodalmi nyelvet kimerítően tárgyalja, közli az ó-örmény nyelv szabályait is, ezeken kívül még a hazai örmény nyelv köréből is elegendő fordítani való gyakorlatot ad. Tanárjelölt volt; a kolozsvári egyetemnek volt egyik legszorgalmasabb polgára. A magyar és német nyelv volt kiválasztott szakmája. Húsvét előtt jött hozzánk bucsúzni; Bécsbe ment, hogy ezen felév alatt ott német nyelvi előadásokat hallgasson. Pár nap múlva szép örmény levelet ír nekem, melyben elmondja, hogy mily szívesen fogadták a mechithárista atyák „Mikor közöttük vagyok — mondja a levél — azt hiszem Kis-Armeniában vagyok.“ Végre arra kér, hogy küldjem fel nyelvtanát, mely városunknál van, hozzája; mert ki akarja nyomtatni a mechitháristáknál. Dolgában még el sem járhattam, midőn a szomorú hír arról értesített, hogy Voith „nagyon beteg.“ Tüdőgyuladásba esett, és e gyilkos kór kilencz nap alatt tönkre tette a gyöngye szervezetet. Nem segíthetett rajta sem az orvosi tudomány kiválósága, sem az apáca gondos ápolása. Az utolsó napokban felment hozzája Kaczkóból (Szolnok-Dobokamegye) unokabátyja: Voith Simon nagybirtokos. Ez Turcsa Mihály mechithárista atya társaságában — ki évekkel

ezelőtt a szamosújvári fiú-árvaintézetben felügyelője volt Voith Antalnak — egész éjjeleket virrasztott a beteg mellett, ki midőn érezte végperceit: meggyónt és felvette az utolsó kenetet is. A derék mechithárista atyák a holt-testet zárdájokba vitették és innen temették el a városi (Bécs) központi sírkertbe örmény szertartás szerint.

Irodalom és művészet.

„Hántesz Ámszoreá.“ Az örmény irodalom és szépművészet emberei büszkék lehetnek a bécsi mechithárista atyák ez illusztrált jeles Havi Szemlé-jére, melynek 1898-diki évfolyama igen gazdag tartalmú és nagy számú közleményt hozott. Hosszabb és bennünket is érdeklő cikkei közül a következők címét iktatjuk ide: Dásián Jakab, Egy pillantás az örmény régészetre (palaeographia), 6 közlemény. — Durián G 4 közleményben ismerteti és kivonatolja Csámcsián Gergelynek több orosz író közreműködésével szerkesztett „Testvéri segély“ című örmény-orosz irodalmi illusztrált gyűjteményét, mely 1897-ben jelent meg Moszkvában. — Eznik „Az eretnekek pusztítása vagy a különféle felekezetek czafolása“ című V-dik századbeli klasszikus munkájának szerzési ideje és hitelessége, 3 k. — P. Govrik J. Gergely. (Hovhánnessz Ánéczhi álnév alatt), Az erzsébetvárosi örmények különféle polgári törvényei és rendeletei, 2 k. Az erzsébetvárosi örmények tekintélye az erdélyrészi örménység előtt, 3 k. Erzsébetváros tanácsa és a Zádig-család között támadt egyenetlenkedések, 1 k. — Kázándsian János, Az eudoxiai örmények dialectusa, 6 k. — P. Khoszián J., Örmények Szmyrnában, 1 k. — P. Menevisián Gábor, A czikk- és könyvirás művészete, 1 k. — A modern nyelvészet, 4 k. — Tághpásián J., Byzánczi Fauszt és történelmének elferdítője, 4. k. — Voith Antal, Erdélyi örmény tájszók gyűjteménye, 2 k. — A „Hántesz“ a jelen évvel XIII-dik évfolyamába lépett. A csinos kiállítású lap előfizetési ára 4 frt. A szerkesztőség és kiadóhivatal czime: Redaction de la Revue „Hantess.“ Wien, VII/2, Mechitharistengasse, 4.

Közgazdasági élet.

A párizsi kiállítás perzsa osztálya. A sáh az 1900-ban tartandó párizsi kiállítás perzsa osztályának elnökévé az örmény Khithábsi chánt nevezte ki. Az elnök-tábornok eddig Belgiumban a perzsa consulatus tanácsosa volt. Khithábsi chán Persia magas állású hivatalnokainak egyike, hol hosszas ideig volt a vámhivatal főnöke. Nehány év óta Párizsban lakik és így az ottani viszonyokat jól ismeri. Khithábsi tábornok a perzsa építészet és styl

kiválóságát a perzsa osztály épületein akarja bemutatni. Ebben az osztályban lesz egy palota is. Csak az, ki ezt a palotát figyelmesen megnézi, szerezhethet magának fogalmat a keleti építészeti díszítés fényességéről. Ebbe akar olyan érdekes keleti tárgyakat elhelyezni, milyeneket Európa eddig még nem látott: azért valószínű, hogy a perzsa osztály a kiállítás leglátogatottabb részeihez fog sorakozni...

Mi ujság az örmény világban?

„Az örök háborúság földje“ cím alatt a „Budapesti Hírlap“ 166. száma (jún. 17.) ezeket mondja: „Európa csöndes és az örökbéke kongresszusán Hágában barátságosan ülnek egymás mellett törökök, görögök, szerbek, mintha keleti kérdés nem is volna, vagy már megoldva lenne. Jönnek panaszra emlékiratokkal az örmények, bolgárok és szerbek, hogy őket a török bántja, Európa adjon nekik jogot és védelmet; de a konferencia visszautasítja őket, hogy rajta ne kereskedjenek, ő nem avatkozik az államok belügyeibe, csak az államok nemzetközi kérdéseit akarja elintézni úgy, hogy a háborút elkerüljék. Ez alatt a Balkánon és az örmény hegyek között Kis-Ázsiában foly a vér és tart az egymást halálosan gyűlölő népfajok irtó verekedése“... Ugyanezen érdekes vezérezkik még ezeket is mondja: „Nemde Anglia bátorította négy évvel ezelőtt az örményeket lázadásra, melynek háromszázezer örmény lett az áldozata, s elpusztultak falvaik, városaik, templomaik és kolostoraik s több mint százezer ember életét csak úgy mentette meg, hogy szökve menekült az orosz kaukázusi tartományba vagy Bulgáriába. Anglia és Európa a megszárlásokért a törököt okozta, de segítségét az örményektől megvonta, kik azóta folyton üldözött alattvalói a szultánnak s összeesküvők. Még a rettegett kurdok most is rabolják, égetik és pusztítják az örmény falvakat. A mult hetekben jöttek ismét hírek az ő kegyetlenségükről.“

Rövid hírek. Az angol királynő Izmirliánt, Konstantinápoly volt derék nem-egyesült örmény érsekét, ki most Jeruzsálemben — számkivetése helyén — tartozkodik, tiszteletbeli udvari papjává nevezte ki. — Az oroszok az örmény árvaintézetek számára újra 15000 rubelt (24450 ft) gyűjtöttek; a váni örmény éhínségeseknek pedig 2000 rubelt (3260 ft) küldötték. — Zákhárián György örmény pap Bochára Samarkand nevű városában örmény kápolnát állított fel, melyben már tartanak istenitiszteletet.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.
